

Վերոյիշեալ բոլոր կանոնների սկզբունքները զեղեցկապէս ամփոփուած են Կոստանդին Լ.-ի ժե. կանոնում որ է այս.

«Առաւել քան տարցին եպիսկոպոսը և քորեպիսկոպոսը՝ զպոռնիկս, զշնացողս և զհմայս և զամենայն յանց ուսորն՝ երկիւղիւ գեհնենին ի գարձ ածել. իսկ զանդարձն՝ մարմնաւոր պատուհասիւ և հոգեւորաւ խրատել և տուգանել. մանաւանդ զայնպիսիս որ այր և կնոջ մէջ մտցեն, կամ բող ունիցին կին, կամ՝ ատելութեան պատճառաւ թողուն զկանայս առանց բանի պոռնկութեան. զայնպիսիս առանց խղճի անողորմ խրատեսցեն տուգանք. » 1)

Բոլոր ասածներէից շատ պարզ երևում է, որ Հայաստանեայց ս. Եկեղեցու սկզբունքն է՝ ամեն միջոցներ գործ դնել և ուղղել մեղաւոր կողակցին. ոչ մի պատճառ չի կարող քակտել օրինաւոր ամուսնութիւնը, բացի մահից: Միայն թէ պսակն անվաւեր է, երբ ապօրինի է, երբ դրուած կանոններին հակառակ է:

Սակայն վերեւ տեսանք, որ կան ապաշխարանքով բաժանումներ. ուրեմն որն է ճշմարիտ եղբայրացութիւնը:

Ա. ՏԵՐ ՄԻՔԵԼԵԱՆ:

(Կը շատենակոխ)

ԻՆՉ ՊԵՏԻ Է ԿԵՐՊԱԼ ԵՒ ՊԵՏՄԵԼ

ԵՐԵՒԱՆԵՐԻՆ.

մենայն հաւանականութեամբ էնդամապէս վէպը*, ոչ միայն առանձին անհոտներէ, այլև սոցա քաղաքակրթութեամբ խրբերի մէջ մեծ և ինքնուրոյն գեր է խաղացել: Եւ արդարեւ գրականութեան այդ ճիւղի մեծ և կրթական նշանակութիւնը անկարելի է ուրանալ, եթէ մինչև անգամ ինչպիսի

միակողմանի տեսակէտից նայելու լինինք, որ նա մարդու և այլ էակների մէջ մի առնչական յարաբերութիւն է կապում: շարժում արթնացնում է մարդու միջքն ու զգացմունքները. և կարագրում է նոցա փոխադարձ յարաբերութիւնները որով և մարդը մանկութիւնից զիտակցում և զգում է, որ Նախախնամութեան անսահման տնօրէնութեամբ իւր և ամբողջ արտաքինական բնութեան մէջ մի ազգայնական կապակցութիւն է հաստատուած: Իսկ գեռւոյ մանկութեան օրօրոցից զգալ և գիտակցել որ մարդը միայնակ չէ աշխատում որ նա մի բնկերական էակ է բնգարձակ հասկացողութեամբ, ոչ այլ ինչ է այս, եթէ ոչ մի անգնահատելի երախտիք, մի երկնային պարգև, որ նոյն իսկ մարդու մէջ մարդու երջանկութեան համար բարբեր և արգաւանդ հոգ է պատրաստում: Կենդանական վէպի համար անհրաժեշտ է և կենդանի խօսք: Բայց ահա մանուկը հետզհետէ աճում, զարգանում, հասունանում է: Հեքեթներին մէջ մանկական միտքը հրապուրող և յախշաւոր զենդանիները՝ խորամանկ աղուէսքն ու երկնոտ նապաստակը, օսկեփետուր թռչուններն ու սիրուն այծեամները, անտառի գայլերն ու արիւնքուշտ ցին այլ ևս դադարում են զբաղեցնել հասունացած երեխայի միտքը առաջնայ նման: Նա սկսում է աւելի ու աւելի հետաքրքրուել նոյն իսկ մարդկանց առօրեայ կեանքով և անցեալով, նոցա փոխադարձ յարաբերութեամբ, կենցաղավարութեամբ և գործերով: Սովորաբար այդ ժամանակ երեխայի համար հանգէս է գտնուում մանկական դիւցազնական վիպասանութիւնը հնգկական, յաւնական և այլ ազգերի հերոսական վէպերի նմանութեամբ: Այստեղ գրեթէ առաջապէս գեր են խաղում այնպիսի մարդիկ և այնպիսի գործեր, բնութեան այնպիսի տեսարաններ և երեւոյթներ, որոնք կամ գէթ որոնց մանրամասնութիւնները գոյութիւն չեն ունեցել երբեք և կամ միանգամայն հեռու են իրականութիւնից: Այս շրջանում հետաքրքիր բայց տակաւին մանկական

(. Կիրակոս ԻԱ.

* Այնպիսի վէպ, որի մէջ գեր են կատարում զխաւորապէս կենդանիներ:

Թոյլ միաբը ենթ...կայ է մեծ փորձութեան։
Նոյ անկասկած, հետաքրքրուում և հրապուր-
ւում է և առօրեայ առարկաներով և երևոյթ-
ներով, թէ և սոքա երկար ժամանակ չեն գը-
րաւում նորա ուշադրութիւնը դէպի իրենց։
Յայտնի է, որ երեխաները իւրեանց հետա-
քրքրութեան բաւականութիւն տալու հա-
մար ընդ միշտ ոյ սնում են նոր և նոր տպու-
ւորութիւններ։ Սար մարդ է գալիս մա-
նուկը խորհրդաւոր ուշադրութեամբ իւր ա-
չերը նորա վրայ է սեւեռում, բերանաբաց
լսում է նորա խօսակցութիւնը, բայց այս
գմայլումը շատ կարճ է աւելում կէս ժամուայ
ընթացքում մանուկը արդէն յագուրդ է
տուել իւր հետաքրքրութեան. հանգչում մա-
րում է նորա մանրագնին դիտելու եռանդը
և ապա մանուկը սկսում է մի շարք հարցե-
րով ու թախանձանքներով ձանձրացնել ծնող-
ներին և կամ նորից իւր խաղալիքներով
է զբաղւում։ Ահա ասիկ նոր խաղալիք — ման-
կան ցնծութիւններին վերջ չկայ, խնամքով
հոգածութիւն, ու ի ուշով պահպանութիւն
և ուրիշ ոչ մի բան չէ խնայում մանուկը
խաղալիքների համար. սակայն այս ամէնը
տեւում է մինչև երեկոյ կամ հետեւալ օրը,
շատ շատ միայն մի քանի օր, եթէ խաղա-
լիքները աւելի զբաղեցուցիչ են։ Բայց պէտք
է ասել, որ երեխաներին առաւել ձանձրաց-
նում են առօրեայ կեանքից պատկերներ պա-
րունակող գրքոյկները։ Եթէ նոքա քանի մի
անգամ սիրով ձեռք են առնում այդպիսի
գրքեր, այդ ևս, յաճախ մանկական անապար-
ծութեամբ, իւրեանց ընկերներին և բարե-
կամներին ցոյց տալու համար։

Եթէ երեխաները նոր տեղ են տեսնում
զրօսալսյր կամ դաշտ, պարտէզ կամ գե-
ղեցիկ ծառաստան, ձորակ կամ աղբիւր, ինչ
ուրախութիւն, ինչ բերիւթից բացագանչու-
թիւններ. նոքա եռանդով թռչկոտում են դէս
ու դէն. բակ, տուն, պարտէզ, ծաղիկ, ու
սիզաւէտ մարգեր, նոցա ոտքերի տակ են,
սոյն ժամին նոքա այդ ազատ ընթացան ա-
զատ աւերերն են։ Հայրիկ, մայրիկ, իսկ այս

ինչ է. իսկ այս ումն է. արդեօք կարող ենք
լողանալ։ Ո՛հ մայրիկ ջան, ինչ սիրուն խոն-
ձորներ, օ՛ր օ՛ր ինչ բարձր կանայ խոտ.
ինչ գոյնզգոյն ծաղիկներ։ Ո՛հ մայրիկ, ես
մի կով տեսայ. իսկ ես սիրուն գառներ տե-
սայ Անընդհատ հարցեր են առաջար-
կում ծնողներին։ Բայց այնուհետև մի օր
երկու օր անցնելուց յետոյ նոր զրօսալսյրը
իւր նախկին հրապոյրներով հնանում է և ե-
րեխայի համար գրեթէ անհետաքրքրական է
գառնում։

Բայց փորձեցէք մանկան հետաքրքրութիւ-
նը որևէ տարօրինակ բանով կամ հերիաթ-
ներով շարժել, այն ժամանակ դուք կը տես-
նէք, թէ այդ հետաքրքրութիւնը որքան զը-
ժուարութեամբ է սառչում և սրկիսի ըն-
դունակութեանց աղբիւր է գառնում։

Երեխաները շատ են սիրում երբ հերիա-
թը արագ առանց ձգձգելու են պատմում և
խիստ տհաճում են, երբ հերիաթի մէջ հերո-
սական գործը ուշ է իրականանում։ Սորա մէ-
ջն է հետաքրքրութիւնը վառ պահելու
գաղտնիքը։ Հերիաթների մէջ քաջազն հերոս-
ների և սոցա կախարդիչ զէնքերի և գոր-
ծիքների առասպելական պատմութիւնները
այնչափ գրգռում և զարգացնում են մանուկ-
ների հետաքրքրութիւնը, որ նկատելի կեր-
պով արտայայտում է. նոցա ամբողջ կեանքի
նոցա ներքին տրամադրութեան վրայ և սա-
կաւ բացառութեամբ մեծ և բարերար աղ-
ղեցութիւն է անում երեխաների ամբողջ
հոգեկան լիճակի կազմակերպութեան վրայ և
նոցա մղում է դէպի բարին ու լուր։

Չպէտք է մոռանալ, որ թէպէտ մանկա-
կան ուղեւոր ընդունում է զանազան տեսակ
թանձրացեալ և վերացական պատկերներ կամ
գաղափարներ և թէ և շուտով բոլորովին չէ
մոռանում դոցա, այնուամենայնիւ այդ տը-
պաւորութիւնները մանկան մաքի մէջ իւ-
րեանց նախկին ոյժը չեն պահպանում, այլ
յամենայն դէպս թուլանում են։ Աւստի, երբ
մանուկը շատ քիչ հետաքրքրի է դէպի իրա-
կանութիւնը, որոշ չափով անհրաժեշտ է (նո-

րոտ մէջ հետաքրքրութիւն զարթեցնել դէպի երեւակայական) (նոցա մտաւոր գործունէութեան զարգացումը գիւրացնելու համար) ամենեւին չերկմտելով այս վերջին ընթացքի կամ միջոցի անյարմարութեան կամ կեղծութեան նկատմամբ: Բայց ի հարկէ ամեն ինչ իւր տեղն ու ժամանակն ունի:

Գիւրացական առասպելական վէպը չպէտք է մոնկական տարիներից շատ ժամանակ վատնէ: 4 - 5 տարեկանից ի վեր երեխաների համար նա այլ ևս կրթութեան և ուսման ծրագրի մէջ չպէտք է ներմուծուի: Իսկ 7 տարեկանից սկսած նորան պէտք է փոխարինէ այն առասպելական վէպը, որ աւելի բարձր քաղաքակրթութեան արդիւնք է և որի մէջ այն ամենը ինչ որ երեւակայական և մտացածին է տեղի է տալիս իրականութեան և մինչև իսկ իսպառ անհետանում է: Այս շրջանին յատկապէս վերաբերում են շարագրեալ գրոյցներ և մոնկական պատմութիւններ: Այս բոլորի ուրիշ խօսքով մանկական գրականութեան մէջ ամենակարեւոր տեղ պէտք է բռնեն իրական անձերի և դիպուածների պատմութիւնները:

Իսկ իմ անձի նկատմամբ համարձակ կարող եմ ասել, որ ուսումնարան մտնելուցս երկու տարի առաջ 7 9 տարեկան հասակում իմ ստացած բոլոր յիշողութիւնների մէջ առաջնագոյն տեղ են բռնում այն բոլոր տպաւորութիւնները, որ ներշնչել է ինձ «վարք սրբոց» ընդարձակ և լայնածաւալ ընթերցանութիւնը: Սրբոց կենսագրութեան ընթերցանութեամբ ես հոգեպէս մասնակցում էի նոցա կեանքի բոլոր գիպուածներին: Մի կողմից ի՞նչպիսի անյողգողգ հաւատք, անպարտելի գիմադրութիւն ամեն տեսակ բռնութեանց, գայթակղութեան և չարիքի դէմ: Ի՞նչպիսի անխորտակելի բարութիւն, անսահման սէր և ի՞նչպիսի հեղահամբոյր խոհարհութիւն: Իսկ միւս կողմից ռդպիսի անտանելի խստութիւն, հալածանք, վայրագ չարութիւն, ռդպիսի մարդատեցութիւն ռդպիսի անարգանք և յուսահատութիւն: Այս

բոլորը ինձ հրճումը և հոգեկան մխիթարութիւն էր պատճառում: Այդ սրբազան հերոսների վիճակին հոգեպէս մասնակցելով, ոմանց հետ անապատում էի ապրում այլոց հետ անմատչելի անտառային խօսակցութեամբ ժայռոտ քարանձառներում: Երբորդի հետ խոնաւ բանտերում էի նստում, չորրորդի հետ ամառում և գաղանակուր էի լինում մի ուրիշի հետ տանիքների վրայ: Աստուածային խօսքն էի քարոզում և հաւատքի ոյժով լեռներ շարժում: . . . :

Ես անկարող եմ որոշակի ասել, արդե՞ք ի՞նչ եմ պարտական այս սուրբ մարդկանց, այս բարոյական հերոսների պատմութեան ընթերցանութեան, բայց թէ այդ ընթերցանութիւնը անօգուտ և անհետեւնք չէ անցել ինձ համար, այդ մասին երբէք, երբէք չեմ կասկածել և այսօր ծերութեանս օրերում աւելի ևս քան երբէք հաւատացած եմ, որ սրբոց կենսագրութեան ընթերցանութիւնը իւր բարեբար ազդեցութիւնը պիտի տարածէ իմ ամբողջ ապագայ կեանքի վերայ: Եւ ես կարծում եմ, որ յատկապէս այդ տեսակ մարդկանց բարոյական հերոսութեանց պատմութիւնները, որոնք ամենեւին չեն կապուած այլ և այլ կենսական շահերի և յարմարութիւնների հետ, մանկական գրականութեան մէջ առաջին տեղը պէտք է բռնեն 7 տարեկանից վեր մանուկների համար: Այնուհետև ուշադրութեան պէտք է առնուին աշխատանքի, գիտութեան, արուեստի և պատմական նշանաւոր հերոսների պատմութիւնները, որպիսիք են Պլուտարքի և Նեպոտի նմանութեամբ նկարագրած կենսագրութիւնները:

Հարկաւ իմ գաղտնութիւններին ոչ մի կրօն ունեցող տեսական նշանակութիւն չեմ վերագրում: Բայց շատ ցանկալի է, որ հոգեբանական և մանկափարձական հիմունքների համաձայն որոշուէր թէ ի՞նչպիսի պատմութիւններ և ռդպիսի գրականութիւն կարող է համապատասխանել մանկական այս կամ այն հասակին և յատկապէս ըստ բովանդակութեան ռդպիսի յաջորդութեամբ պիտի

դասաւորուին և որոշուին մանկական հասակի և հասունութեան համեմատութեամբ: Ներկայումս մեր մանկական գրականութեան մէջ, անկասկած, առաւել չափազանց վնասակար և անօգտակար հատուածներ կան քան իւրեանց կոչման բաւականացուցիչ երկասիրութիւններ: Եւ կարծում եմ որ մանկական հրատարակութեանց ամեն տեսակ քննադատութիւնները պէտք է նշանաւոր աեղ ու նենան մեր մանկավարժական պարբերական գրականութեան մէջ և երբեմն մանաւանդ մեծ արձակուրդներից առաջ, անհրաժեշտ է հրատարակել այդպիսի քննադատական յօդուածների ժողովածուներ, որոնք ծնողների և դաստիարակներին իրր ուղեցոյց և ձեռնարկ կը ծառայեն: Միայն այս ճանապարհով հնարաւոր է յաջողութեամբ կռիւ մղել սմիայն մայրենի, այլ և օտարազգի հետզհետէ ծաւալուող և միայն թերթեր սեւացնող և վնասնող մանկական գրականութեան դէմ:

(Թարգմանութիւն)

Ղ. Ս. Գ.

ՌԵՍՈՒՅԻՉԸ

ԻՐԵՆԻ ԳՊՐՈՏԱԿԱՆ ՆԻ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՉ:

Իւրաքանչիւր ուսուցիչ պարտաւոր է երբեք չմոռանալ մեր (ծխական) գայրօցների իսկական նպատակը, այն է մատաղ սերնդին Հայոց Եկեղեցու հաւատալիքն և գիտութիւնը ուսուցանել, ժողովրդի գիտակցութեան մէջ մտցնել կրօնական — բարոյական գաղափարներ և ի նպատակ դորան արծարծել օգտակար գիտելիքներ: Նա որքան աւելի ձգտի գէպի իւր գործունէութեան բուն նը պատակը, նոյնքան էլ համակրութիւն — սէր կատանայ ժողովրդի կողմից, նոյն չափով էլ կկարողանայ գրաւել իւր սաներին . . . Զայտնի է որ մեր ծխական գայրոցներում սովորում են գլխաւորապէս ժողովրդի ամենալըքաւոր գասակարգի, այսինքն արհեստաւորնե-

րի, երկրագործների և մասամբ վաճառականների որդիները, որոնք դպրոց մանկիւս գաստիարակութեան ու կրթութեան հօան անգամ առած չեն լինում և մինչև անգամ աւելի վատ՝ քան թէ լու գաղափարներ են ունենում և անսովոր են լինում թէ դրպրօցական կարգն ու կանոնին և թէ կանոնաւոր աշխատութեան: Սակայն ուսուցիչը պէտք է նպատակադարմար կերպով յարմորի այդ երեխաների մասաւոր զարգացման աստիճանին և բարոյական դրութեանը և պատրաստէ նրա մէջ ապագայ հասակ առած երկիւղած և բարեպաշտ մարդուն, որը իւր սեփական արդար աշխատանքով վաստակել կարողանայ իւր ապրուստը, նա պէտք է պատրաստէ հասարակութեան ապագայ օգտակար անգամը, տալով նրան այն գիտութիւնների սկզբունքը, որոնք հիմն պիտի կազմեն նրա մտաւոր-բարոյական զարգացման և պիտանի իննն գործնական կեանքում: մի խօսքով ուսուցիչը պէտք է իւր անպատրաստ սաների մէջ զարգացնէ և հաստատէ այն բոլոր յատկութիւնները, որոնք անհրաժեշտ են Հայոց Եկեղեցու հաւատարիմ որդի, բարեխիղճ ու գործող մարդ, բնաանիքի արժանաւոր գլուխ և հասարակութեան օգտակար անգամ գառնալու համար, իսկապէս երեխաները առաջին տեղն են բռնում թէ իրանց ծնողների սրտում, թէ բնաանիքի, թէ հասարակութեան և թէ ամբողջ մարդկութեան մէջ, որովհետեւ նրանց մէջ է ամփոփւում ժողովրդի ամբողջ ապագան: Այդ իրողութիւնը իրանց յիշողութեան մէջ թաքմ պիտի պահեն յատկապէս ուսուցիչները, որովհետեւ երեխաներն են գրանց գործունէութեան կենտրոնը, երեխաներն են մշակելու լայնատարած, բայց արգելանդ գաշտը, որը կարօտ է արժանաւոր սերմերի, վերջապէս երեխաների բարձր արժանիքների մէջ է պարունակւում և ուսուցչական վեհ կոչման բարձր նշանակութիւնը: Բայց գժբաղդարար կան ուսուցիչների, որոնք առանց բմբունելու այդ անուրանալի ճշմարտութիւնը, շատ ան-